

Kazinczy Ferenc mint levéltáros.

Írta: HEGYALJAI KISS GÉZA.

Örömmel látjuk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia nemrégiben kiadta a nagy magyar nyelvújító levelezésének XXII. kötetét, Harsányi István gyűjtő gondjának gyümölcseként s e kötet értékben méltó az előbbiekhöz. De azóta is olvasuk a jelentéseket, hogy újabb levelek tárultak napfényre.

Az ember elsodálkozik Kazinczy Ferenc munkásságának sokoldalúságán s iratainak kimeríthetetlen bőségén. Aki pedig nem sajnálja a fáradságot, hogy megismerje annak a levéltárnak az anyagát és szellemét, amelyben Kazinczy Ferenc 16 és fél évet töltött a rendezésnek, feldolgozásnak, gyűjtésnek szakadatlan tevékenységében, az nagyon meg fogja érteni, ha ezt a messzefénylő szellemet és napestig munkálkodó férfiút nem tudta a maga kora magasztosabb jelzővel ékesíteni, mint ezzel: „a szent öreg“.

A levéltár Sátoraljaújhelyben ma is megvan, csaknem abban az állapotban, melyben Kazinczy idejében; tulajdonosa Zemplén vármegye, helye a vármegyeház első emeletének egyik szárnya. Mindjárt azt is megemlítjük, hogy Kazinczynak méltó utóda volt Dongó Gyárfás Géza, a nemrégiben elhunyt tudós levéltáros, aki 50 évet töltött a közszolgálati pályán s akinek 75. életévében is az volt az óhajta, hogy bár még tiz esztendőt tölthetne Kazinczy íróasztalánál a levéltári anyag rendezésében.

A levéltár előszobájából hosszú folyosó vezet a levéltárnoki dolgozószobába. Itt az íróasztal, melyen Kazinczy levéltárnok úr vetette papírra klasszikus szépségű sorait. Az asztal lap hossza két méter, szélessége másfél méter — elég tágas munkamező annak, aki letűnt századok aranykalászáinak szemelgetésével táplálja a jövőt.

Dongó Gyárfás levéltárnok kedves emlékeket elevenített fel Kazinczy levéltárnok életmódjáról. Volt ugyanis Újhelyben egy nagyérdemű család, mely kiváló tisztelője volt Kazinczynak. Az apa, Matulay Károly, az Andrássyak uradalmi igazgatója, művelt, könyvszerető ember volt. Kazinczynak — Maecenása. Ha egy jó hazai vagy külföldi munkára hívta fel

Kazinecy a figyelmét, ő azt megrendelte, nem annyira a maga delectálására, mint inkább Kazinecy olvasószomjának csillapítására. S ha egy ilyen könyvet megkapott, ment is mindjárt a Matulay-kert méhesébe, hogy belemélyedhessen.

Matulay Károly a nyelvújításban kitartó ellenfele volt Kazinecynak. Örökös vitában állott vele, — bár a leggyöngédebb modorban, — hogy Kazinecyt annál jobban eszméinek kifejtésére ösztönözze. Ebben a családban maradt fenn Ida és Etele elbeszéléseiben Kazinecy életmódjának hű emlékezte.

Kazinecy mindennap Széphalomról járt be Újhelybe, — gyalogosan. Nagyon korán kelő ember volt — Aurora Misis amica volt a jelszava — s így korán jött be. Magával hozta ebédjét is, ami igen sokszor nem állt egyébből, mint egy kis krumplilevesből, amit otthon a felesége, Török Zsófia félig megfőzött s ha aztán jónak látta Kazinecy a munkát kissé szüneteltetni, a levéltár előszobájában volt — és ma is megvan — egy kályhaodu, amelyben háromlábú vasállványon levesét megfőzte.

Sokszor egészen későre maradt a hazamenetele. Hogy az időjárással szemben védje magát, egy százrancú köpönyege volt, azt vetette karjára, vállaira és rövid, szapora lépteivel hazafelé haladva, bátran ment szemközt Boreásszal. Ha aztán olyan eudar idő kerekedett, hogy nem mehetett haza, akkor azon a kanapén aludt, ami egy mosdószekrénykével együtt most is ott látható a levéltár előhelyiségében. Aludni egyébként nagyon keveset alhatott, mert a nappali háborgatások mellett nem tölthetett volna annyi időt munkában, mint amennyit töltött írásainak bőségéből és rendességéből kitetszően.

Akkor, amikor 1815-ben Kazinecy a levéltárat rendezni kezdte, mintegy 40 év óta felhalmozódott anyag tornyosodott az asztalokon. 16 évi munkával sem bírta úgy rendbe tenni, ahogy szerette volna. Erőfeszítéseinek azonban példásan dícséretes nyomai maradtak. Munkájának még csak vázlatát sem adhatom, de az ő iratcsoportosításai, elosztásai, széljegyzetei, útbaigazításai mindenütt a legkellemesebb benyomásokat keltik rendszeretetről s tárgyismeretéről a szemlélőben.

A levéltár Kazinecy ittlétének első idejében három helyiségből állott. Később épült hozzá a következő három szoba. Hangulatos tanyája a műsáknak a kódexeknek ez a világa. A mennyezet boltjairól ódon zenpléni zászlók, Rákóczi-lobogók selyme ontja el színeit a barna poleok, kék vagy szürke papírok

asztagai felett. S amint lelkendezve fordulunk egyik vagy másik gyűjteménycsoport felé, érezzük, mennyire igaz a levéltár ajtaján olvasható felirat: HIC MORTUI VIVUNT ET MUTI LOQUNTUR. *(Itt a halottak élnek és a némák beszélnek.)*

Kazinczy XXI hatalmas foliókötetbe gyűjtötte a történeti vonatkozású iratokat, elkülönítve a politikai, jogi és más sorozatoktól. Ennek a Tomus Historicorum I—XXI. jelzést adta. Még érdekesebb ennek a folytatása: Autographa Archivi Comitatus Zempliniens. I. Ez kéziratgyűjtemény. Folió ívek fekete tintával húzott kereteiben Kazinczy remekbe készült címfelirata, rajzolt betűkkel s gyönyörű kézírata, gondos margóval, szabályos kikezdésekkel s pontosan egyenes sorvezetéssel, megnyerően tetszetős külsővel. A címlapon egy szépen másolt latin idézet Tacitustól. Értelme: mily gyönyörűséges a régi dolgokkal való foglalkozás, mert átéli az olvasó az elmúlt időket.

A következő oldalon, csinos keretben az *Előintés*. Ideírok belőle pár sort, mert jellemző, milyen áhitattal foglalkozik Kazinczy a multak emlékeivel. Íme:

„A jól vagy rosszul nevezetes emberek kézíratai a szerint érdemlik figyelmünket, mint az ő arcképek; magunk sem értjük mint esik, de érezzük, hogy hozzájuk, a nem ismertekhez közelebb tétetünk, midőn képeiket látjuk, midőn illehetjük a papirost, melyen kezek nyugodott. S a hatás nagyobb, ha együtt látjuk az elhaltakat, bár a jókat a rosszakkal összekeveredve. De az sem rossz; szívünk még forróbb tisztelettel vonzódik a jók felé, midőn a gonosztól elborzad.

Ezek voltak az okok, melyek arra indítottak, hogy az efféléket kiszedjem s együvé köttessem, hogy midőn levéltárunk oly vendégeket látand belépni küszöbén, kik itt mulathatnak, gyönyörrel és haszonnal forgathassák e minden becset felülmuló gyűjteményt.“

Megjegyzi még, hogy a képek a saját gyűjtéseiből valók, kéziratárából, „melyet a külföld is ismer“. Alatta a keltezés; Újhely, 1831 Január 16. S az aláírás.

Mit látunk a következő lapokon? Arcképek, kéziratok, elől az uralkodóháztól, aztán az erdélyi fejedelmektől, majd a Rákóczi-ház, a Barkóczyak, Eszterházyak, Nádasdyak, Szathmári Királyok s más családok iratai. Végül egy kisebb pecsétgyűj-

temény és 24 acélmetszet (a nagyobb a sárospataki főiskola birtokába jutott).

Bent állunk az utolsó teremben. Itt az az embermagas állvány, mely két vasrúdon hat deszkalépcsőt foglal magában. A kistermetű Kazinczy ezen ágaskodott fel a magasabb polcok iratai után. Egy bejegyzésében ő maga nevezi a *Kazinczy lovának*. Itt van kinyitva egy szekrény, az a fiók, melybe 1831 aug. 21-én, mikor utoljára volt itt, két nappal halála előtt, valaunyt keresgélt, vagy iratait rendezte.

A levéltárnok egy ívnagságú kéziratot nyújt át:

— Nézd ennek a klasszicitását!

Valóban klasszikus a külseje is, a szellemé is. Kazinczy jelentése a levéltár állapotáról. Eddig nem jelent meg sehol, hadd lássunk belőle néhány sort!

Az irat kelte 1821 június 20. Kazinczy Ferenc „kiküldött táblabíró“ és Dókus László főfiskális jelenti, hogy milyen állapotban van a levéltár, melyet 40 év előtt Szirmay Antal, Mária Terézia udvari tanácsosa tett első ízben rendbe, de a régi rend is megbomlott s azóta is az iratok tenérdekre szaporodtak és rendezetlenül maradtak. Őket a megye avégből küldte ki, hogy a levéltár állapotját rekeszekről-rekeszekre, fiókokról-fiókokra tekintsék meg és a megbontakozott rendet állítsák ismét elő.

Érdekes, hogy nyilatkozik Kazinczy az elődéről:

„Udvari consilarius Szirmay Antal úrnak athlétaí erejét, fáradhatatlanságát s könnyen dolgozását esodálni fogja minden, aki leveles tárunkat megpillantja s elnézi, hogy annak, aki ezt a munkát megtevé, mit kelle csak megoldvasnia is. Ha a Gondviselés nekünk ezt a szertelem erejű s felvilágosodott hűségű férjfiat nem adta volna, úgy ez a mi kincsünk alkalmasint zavar volna még ma is.“

„De még igen számos, igen nagy tekintetű írásaink vannak, amik e gondot és a beköttetés csekély költségét kívánják s ilyenek kivált azok az írásaink, melyek a XVII-dik Száz történeteire tartoznak. Ezek nem egyedül a Megyéé, nem egyedül a Haza, hanem az egész Emberiség kincsei s a későbbi idők Kovachichai s Horváth Istvánjai innen szednek majd fényt régibb történeteink homályainak felvilágosítására.“

Ez az irat a tükre elsősorban annak a lelkesedésnek, melylyel Kazinczy munkájába fog s munkájában el nem fárad. Ez mutatja, mily fennköltlen gondolkozik a kultúra kincseinek

megbecsüléséről. Ez a tükre — munkásságának. Amit ő Szirmay Antalról mond, hogy mennyi munkával kellett az athléta erejű férfinak az anyagot átnézni, átolvasni, rendezni, az vonatkozik Kazinczyra, aki kis termettel végezte 16 és fél esztendőn keresztül ugyanazt a munkát, talán még az elődéénél is nagyszerűbb elgondolással, a keresők célszerű útbaigazításával és ernyedetlen buzgósággal. Tükre végül ez irat a külső esinosságának és a korabeli magyar stílusnak. Meglepő, hogy a vármegyén megszokott latinosságok mellett, mily szép ennek nyelvtisztasága. Alig használ néhány latin szót s meglepő az előadás közvetlensége, könnyedsége.

Az elmondottak eléggé bizonyítják, hogy szenvedélyesebb bűvár, odaadóbb kutató, lelkesebb levéltárnok alig képzelhető Kazinczynál. Éjjele-nappala munkában. Rááldozta minden idejét. S kérdés: — mi volt mindezért a fizetése. Nem több, mint *10 ezüst garas napidíj*. Az is utólag fizetve. Mikor 1831 augusztus 23-án áldozatul esik a kolerának (8 nappal előbb kezdett utolsó kéziratába: *Az orosz cholera Zemplénben*) feleségét, családját nagy nyomorban hagyja. A felesége könyörgő levelet ír a megyéhez, hogy adják ki férje fizetését augusztus 21-ig, napi 10 ezüst garassal számítva. Ebből látjuk, hogy mily kevés jutalma volt Kazinczy teljes odaadásának.

Legyen azért annál becsültebb az emlékezete a legnagyobb magyar levéltárnoknak!